

Isportellu Subracomunale de Àrthana

PROGETU "SU SARDU OGNI DI E IN OGNI LOGU" - ANNUALIDADE 2023

Suia
snc

Comunu de
Àrthana

Comunu de
Irbono

Comunu de
Elini

Comunu de
Biddamanna

REGIONE AUTÒNOMA DE SARDIGNA REGIONE AUTONOMA DELLA SARDEGNA Legge 482/99 e L. R. 22/2018

Unu biàgiu in is biddas de Àrthana, Biddamanna, Elini e Irbono

**Progetu " Su sardu ogni die e in ogni logu", TuLis 2023
(L. 482/1999, artt. 9 e 15 e LR 22/2018)
de sa Regione Autònoma de Sardigna**

Progetu gestidu e coordimadu dae sa Sotziedade Suia SNC de Marongiu Ivan e Podda
Alessandro, P.I. 01603380914
Sede Legale Irbono (Nu), Via Roma 122, CAP 08040
MAIL: suia.snc@gmail.com – PEC: suiasnc@legalmail.it
Tel. 329 8703515 - 328 713 7001

REGIONE AUTÒNOMA DE SARDIGNA
REGIONE AUTONOMA DELLA SARDEGNA

“TuLiS” Tutela lingue Sarde per l'utilizzo dei fondi di cui alla L. 482/1999, artt. 9 e 15, LR 22/2018 e L.R. 6/2012, art. 2, comma 13 - Annualità 2023.

Testos furriados in sardu dae Ivan Marongiu.

Custu librigeddu si podet imprentare e cumpartzire in formadu digitale in modu liberu, ma est proibidu a ddu bèndere o a ddu impreare pro iscopu cummertziale o de lucru

INDICE

Presentada	4
Àrthana	12
Biddamanna	18
Elini	24
Irbono	28

PRESENTADA

Custu librigeddu, prodùidu dae s'Ufitziu de sa Limba Sarda de Àrthana e finantziadu cun is fundos de sa Lege 482/99 e de sa LR 22/2018, est istadu pensadu pro promòvere su turismu culturale in is comunos interessados dae su progetu "Su sardu ogni die e in ogni logu": Àrthana, Elini, Irbono e Biddamanna.

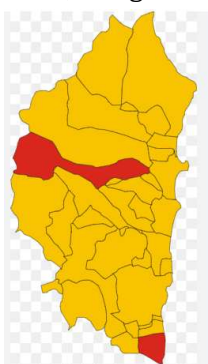
Custos bator comunos s'agatant totus in Provìntzia de Nùgoro, de pretzisus in Ogiastrea, regione istòrica de sa Sardigna tzentru-orientale, connota pro is montes suos, sa natura agreste e pro is marinas suas.

Sende ca custu traballu no est fatu pro interessu de dinare o pro lucru, calicuna descrizione e unas cantas imàgines sunt istadas pigadas dae sa rete. S'in casu is proprietàrios de is materiales impreados recherrerent s'atribuzione, semus disponibles a pònnere is nùmenes de is autores. Cumintzamus su giru nostru dae Àrthana, su comunu capufila de su progetu linguìsticu.

ÀRTHANA

Connota pro èssere su bidda nadale de su pintore, intzisore e iscultore Stanis Dessy, e pro sa punta prus arta de su Gennargentu, **Predas Crapias** (Punta La Marmora, 1.834 metros de artària), Àrthana est posta in sa parte sud-orientale de sa Provìntzia de Nùgoro, in s'ala costerina, a pees de Monte Idòlo, e faghet craru a sa marina de Tortolì.

Su territòriu comunale (**16.250 ètaras**), belle totu logu de monte e de mesu costa, presentat sa parte prus montangina prena de padentes de èlighes, sa de mesu costa imbusciada dae suèrgios e boscu. Su sartu de susu e su Gennargentu est lassadu a pastura, su a fundu de sa bidda est prenu de erriàrgios e de ortos, acantu si cortivat ortalìtzias e matas de frutu. Àrthana tenet peri un'isula amministrativa a tesu unos barantaghimbe chilòmetros, a sud-est, in su **Sartu de Cirra**, chi rapresentat una risorsa importante pro is fainas agrìculas (bìngias) e pro s'allevamentu (crabas,

bacas, berbeghes). Àrthana est connota in su mundu pro sa longevidade de is abitanter suos, dèpida segundu is istudiosos a s'àera sana, a su papare bonu, a is raportos sotziales fortes e una manera de bìvere sèlia e pàsida.

Su comunu, 2200 abitanter, "Blue Zone", Zona Blu, logos est prus artu de sa mèdia famados podimus remonare 109 annos.

Su nùmene "Àrthana" si protosarda. Su faeddu chi "àrthana", bolet nàrrere inditat su gelu e "arthanare"

faghet parte de sa gosi narada de su mundu in ue s'isperu de vida mundiale. Tra is tzentenàrios prus de seguru a thia **Arrafiela Monne**

pensat chi tèngiat un'origine currispondet, "àrtzana" o àera fritta o sa nèbida, ca "àrzu" sighificat acrichiddare, sfitare.

Duncas est possibile chi su topònimu "Àrthana" dipendat dae sa positzione geogràfica sua, caraterizada dae sa presèntzia dae bentu fritu, essende collocada a belle **700 metros de artària**. Àteros istudios ipotizant chi su nùmene potzat bènnere dae su fenitziu "Ar", chi inditat unu monte artu meda, dae s'etruscu "Àrthana", chi sighificat elevazione. Un'àtera interpretatzione sugerit chi "Àrthana" potzat derivare dae su latinu "Aer Sana", chi sighificat pròpiu **àera sana**.

S'economia de sa bidda si basat in sa **massaria traditzionale** e in sa trasformatziones de is produtos suos. Importante est sa produtzione de ògiu de ghermanu, gràtzias a is olivàrios chi ocupant fundu de sa bidda, de binu, gràtzias a is e de Cirra, de petza frisca e contzada gràtzias a s'allevamentu de bacas e porcos, e de

bona parte de su terrinu a bìngias de Campu Orthili (presutu, sartitzu), etc.), de late e casu, gràtzias a s'allevamentu de crabas e berbeghes. In prus, sunt presentes duos **forros de pane** e butegas de pasta frisca chi bendent is produtos issoro in Sardigna e peri in s'èsteru. Finas s'artigianadu est isvilupadu (ferreris, serramentistas, mastros linna), prus che totu in su settore de s'ediltzia: is impresas e is mastros de muru de Àrthana sunt portados a nòmene in totu sa Sardigna.

Sa bidda est connota peri pro sa produtzione de prendas de orefitzeria e pro is mastras de pannu. Importante est finas sa presèntzia de istruturas pro s'assistèntzia a sa persona, malàidos e betzos. Medas arthanesos, mèigos, infermieris, assistentes sanitàrios e tècnicos, sunt ocupados in s'ispidale de Lanusè e in àteras istruturas sanitàrias. Pro su chi pertocat su tertziàriu, importante est sa prsèntzia de ditas chi s'ocupant de logistika e de trasportu, sena contare is medas arthanesos chi traballant comente autistas de postales. Sende chi Àrthana tenet unu sartu mannu, una parte est istadu donadu in cuntzessione a s'ente Forestas, chi donat traballu a medas fàmilias.

A Àrthana acodint paritzos bisitadores pro s'ambiente montanu suo agreste, cun is cùcuros de su Gennargentu e su padente seculare de Longhifresos de Tedderieddu. In prus de is ristoranti La Pineta, S'Arcu de su Forru, S'arvescidòrgiu, su Rifugio Funtana Terra 'Ona e s'agriturismu Sa Ferrela, Àrthana tenet diversos B&B (Ruinas, Aer Sana, Preda Maore e Da Angela). Pro chie bolet connòschere sa bidda e su sartu suo, in prus de is iniciativas promòvidas dae sa Pro Loco Siccaderba, ddoe

tenet unas cantas sotziedades chi s'òcupant de turismu e escursionismu, comente I passi dei centenari , MTB SARDEGNA e Abelluabellu.

Su territòriu de Àrthana cumentzat dae s'edade testimonias archeològicas, Perdixi e is restos de s'Unturgiadore, Sa 'e tumbas de is gigantes. si poden bìdere in ispèrdidu de Silisé. In su de inclùdda in su Giuigadu de s'Ogiastra. A pustis de sa fine de custu giuigadu in su 1258 pro manu de is Pisanos e de is alleados sardos issoro, s'Ogiastra, e duncas fintzas Àrthana, fiant colados suta su domìniu de Giovanni Visconti, giùighe de Gaddura. In su 1324, su territòriu fiat istadu incroidu in sa **Contea de Cirra**, suta su domìniu de is Aragonesos. In su 1603 sa contea fiat devènnida unu marchesadu e fiat istadu infeudadu a is Centelles de Ispagna e posca a is Osorio de la Cueva.

bantat un'istòria antiga chi nuraghesa. Medas sunt is comente is domas de janas de insediamentos nuràgicos de Corroce, Sa Tanca 'e Orruinas e is Rastros de insediamentos romanos Tedderieddu e in su bidditzolu ùndighi sèculos, Àrthana fiat istada Càralis, in sa curadoria de

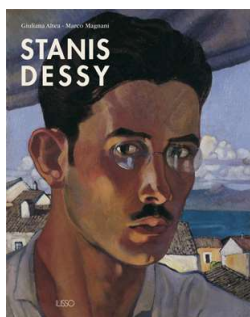
In su 1839, cun s'acabbu de su sistema feudale, sa bidda si fiat mudada a comunu de sa Provìntzia de Casteddu, amministradu dae unu sindigu e unu cunsìgiu comunale. In su 1927, cun sa creatzione de sa "Provincia del Littorio", Àrthana fiat colada a sa **Provìntzia de Nùgoro**. Posca, in su 2003, cun sa reorganizazione de is provìntzias de sa Sardigna, fiat colada dae sa Provìntzia de Nùgoro a sa noa de s'Ogiastra e in fines, in su 2016, cun s'abolizione sua, est torrada a fàghere parte de sa Provìntzia de Nùgoro.

Àrthana est sa pàtria de personalidades de cabbale, comente su intzisore e iscultore **Stanis Dessy** e su polìticu **Anselmo Contu**, presidente de su Cunsìgiu regionale sardu. Àteros pessonàgios remonu sunt Orazio Ferrelì, Canònicu Giuseppe Stochino, Don Stochino, s'Abogadu Ubaldo Demurtas, su pediatra Piero Balzano capellanu istòricu de sa Brigada Tàtari Don Pietro Balloi. **Mameli**, autore de s'Innu de Itàlia, teniat ligàmenes familiares Àrthana, gasi comente is sonadores de launeddas Antonio e Emanuele Lara de Biddeputzi, figios de s'arhanesu Giuseppe, chi ddia aiat imparadu sa tècnica.

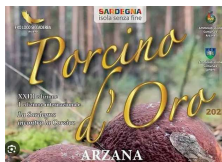
pintore,
primu
dignos de
Onorio
e su
Goffredo
cun

Tras is festas e is sagras prus importantes, podimus remonare sa Sagra de is Erbas meighinales de su Gennargentu in maju, Sagra de su Casu e de Fisente Ferreri **porcino d'oro**, a su In is ùrtimos annos,

sa Festa de Satu Gianni Batista su 24 làmpadas, sa sa Tundimenta in mese de argiolas, sa Festa de Santu s'ùrtima domìniga de austu e sa Sagra de su Cardulinu, **II** cumintzu de Onniasantu.

sa sagra paesana "Cantine Arzanesi", tra mese de argiolas e austu, est divènnida un'apuntamentu apretzadu meda dae istràngios e turistas, gràtzias a is produtos enogastronòmicos de sa bidda, a s'artigianadu is iniciativas folclorísticas.

e a

In su caminu printzipale de sa bidda s'agatat sa domu acantu in su 1900, est nàschidu su famadu artista Stanislao Dessy, connotu comente a Stanis Dessy. Prus a susu, ddoe est sa Crèsia parrochiale de Santu Gianni Batista, fraigada in su 1865 subra de una crèsia prus antiga isciuscida pro motivos de seguridade.

A intro sunt costoidos repertos de valore, comente una rughe astile medievale e un'ostensòriu de su sèculu de sa sunt sa de Pipiu. Cada

XVII. Sa crèsia est meta de pellegrinàgios pro more presèntzia de s'istàtua de sa **Madonna de Medjugorje**. Àteras istàtuas presentes in sa crèsia Santu Micheli, Santu Orroco e de sa Madonna cun 24 de làmpadas si tzèlebrat sa Festa de Santu

Giuanni cun una professone in is caminos de su tzentru. Essende fatu de su cursu s'arribbat a sa pratza dedicada a is mortos in ghera, acantu ddoe est su Monumentu a is Rutos in ghera de Àrthana fatu de Sciola. Sighendo a essire in Via Brigata Sassari si lompeta a Pratzza Sant'Orroco, in ue in su 1995 est istada collocada s'iscultura de su **Monumentu a su Pastore** de Sciola.

Prus a susu s'agatat su Parcu de Santu Fisente, cun sa crediedda dedicada a Santu Fisente Ferreri. In su Mulinu, ddoe tenet unu giardinu cun in mesu un'istatuedda de sa Madonna de Medjugorje, in memòria de sa bonànima de su prèide istòricu de sa bidda, Don Vincenzo Pirarba.

Torrende a giosso, a suta de pratza Roma, s'agatat su Munitzìpiu de Àrthana, chi abrontat a is Giardinetos pùblicos, acanta dae su 6 de mese de ladàmine 1985 dòminat s'istàtua de **Mons. Emanule Virgilio**, obispu de Ogiastara. Colende in su pròpiu caminu s'arribbat a **s'ex Preventòriu**. A Suta de s'agatat sa crèsia noa de Santu Martini. Àrthana est famada fintzas pro is funtanas suas de abba potàbile, comente a **Suia**, Macinisè, Lacanedda, Lìndinis, Lacarè, Su Thurreddu, Funtana de Colovros. Mancari siat istada interessada dae espansione ediltzia manna, at cunservadu unu bellu tzentru istòricu, chi isetat de èssere valorizadu. Est presente peri unu museu espositivu "**Casa Lai**" e est in fase de cumpretamentu

su **museu a chelu abertu** dedicadu a is òperas de s'artista Stanis Dessi.

In su territòriu comunale de Àrthana ferruviàrias impreadas a iscopu Birdi: sa de Sella Elecci, in su sartu a su caminu pro Nùgoro; sa de asseliende e at a divènnere unu Centru Tra is monumentos naturales dignos de

Pirincanis, Perdas Capias e su padente de Gìrgini. Pro su chi pertocat is testimonias archeològicas de

Àrthana, a banda su famadu bidditzolu nuràgicu de **Orruinas** in su Gennargentu, ddoe sunt fintzas is nuraghes a fundu de sa bidda, comente **Arredabba, Gilurthi, Piscina Niedda e Sa Pentuma**. Tra is funtanas foras de sa bidda, is prus connotas pro sa bonidade de is abbas issoro sunt **Is Tancas, Funtana Ònniga e Abba Frida**. Àrthana bantat fintzas unu grandu nùmeru de poetas e iscritores. Intre is poetas podimus chircare a **Mario Murino**, Antonio Doa, Tommaso Taula, Vincenzo Cogodda, Giovanni Usai, Antonio Deidda, Pina

e Maria Cubeddu, mentras intre is iscritores podimus numenare a Fausto Ferreli, Monica Ferreli, Ivan Marongiu, Barbara Figus e Jessica Ferrai.

sunt presentes tres istatziones turìsticu, gràtzias a su Treninu suta de sa bidda; sa de Àrthana, in Biddamanna, chi su comunu est de informatziones turìsticas.

remonu ddoe sunt **is cascadas de**

Pro papare:

La Pineta 3283205386 , S'Arcu de su Forru 078237921, S'Arvescidòrgiu 3407634480, Rifugio GEA Funtana Terra Ona 340 264 7217, Agriturismo didattico Sa Ferrela 329 597 0104.

Pro corcare:

B&B Ruinas, B&B Aer Sana, B&B Preda Maore, B&B Da Angela

Pro connòschere su territòriu:

Pro Loco Siccaderba 078237290, I passi dei centenari 379287 8745, MTB SARDEGNA 3889708246, Abelluabellu 329368 7028.

Pro aggiungere informatziones: 3298703515, sua.snc@gmail.com